

## РИНКОВІ ПЛОЩІ В КОМПОЗИЦІЙНО-ПЛАНУВАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ ІСТОРИЧНОГО МІСТА

© Рибчинський О. В., 2015

**Розглянуто питання типології взаємозв'язків ринкової площі та композиційно-планувальної структури історичного міста, а також відображення видів функціонального призначення в архітектурі центрів історичного міста.**

**Ключові слова:** ринкова площа, композиційно-планувальна структура історичного міста, функціональне призначення площі.

### Постановка проблеми

У статті розкрито особливості взаємозв'язків ринкової площі з вуличною мережею, міськими брамами, важливими сакральними та палацовими пам'ятками, що відобразилося у типології геометричних форм та архітектурного образу центру історичного міста.

### Актуальність дослідження

Важливою частиною укладання історії міських поселень України є дослідження їхньої архітектурної спадщини. Історично склалося так, що центром просторового формування міста є ринкова площа. Вона була самостійним просторовим вузлом, який відігравав комунікаційну та репрезентативну роль у розвитку поселення, а також був пов'язаний із історичною розбудовою та архітектурним образом важливих пам'яток у місті. Для науково обґрунтованої розробки генеральних планів розвитку міста, концепцій ревіталізації середмістя, охоронних зон та правил формування забудови важливим є виявлення основних способів формування ринкової площі в композиційно-планувальній структурі історичного міста.

### Аналіз попередніх досліджень та публікацій

В Україні сьогодні більшість праць, присвячених містам та містечкам, розкриває історичні аспекти урбанізаційних процесів, встановлення магдебурзького права, управління та економічного розвитку поселень. Ґрунтовні дослідження охоплюють особливості та принципи історичного розвитку окремих міст. Наприклад, містобудівельні принципи формування Івано-Франківська досліджують С. Кравцов [1] і П. Ричков [2], історико-архітектурний розвиток Жовкви представляє у низці праць М. Бевз [3], П. Ричков досліджує: Луцьк [4], Володимир-Волинський [5], Остріг [6], Рівне [7], Дубно [8].

Для того, щоб вповні оцінити значення ринкових площ для міста як визначеної урбаністичної системи, необхідно опиратися на комплексні узагальнювальні розвідки. Важливі теоретичні праці, у яких розкрито планувально-композиційну структуру історичних міст, створили С. Кравцов [9], Г. Петришин [10], С. Топилко [11], У. Іваночко [12], П. Ричков [13]. В наукових збірниках також можна натрапити на публікації, присвячені планувальному аналізу ринкових площ, а серед ключових дослідників фігурують П. Ричков [14], С. Топилко [15], М. Каплінська [16], М. Ясінський [17].

### Мета статті

Визначити та обґрунтувати моделі взаємозв'язку ринкової площі та композиційно-планувальної структури історичного міста України.

### Виклад основного матеріалу дослідження

У документах XVI та другої половини XVII ст. у характеристиці поселень можна натрапити на вислови *civitas* та *oppidum*. Досі чітко не встановлено, завдяки яким критеріям розрізняли типи поселень. Поділ на міста та містечка починає чіткіше окреслюватися тільки у XVIII ст. На формування та розвиток поселень у XVII столітті, а відповідно – ринкових площ, впливали форма власності та особливі права. У цей період більшість становили приватні міста, що перебували у власності шляхти. Невелика кількість поселень належала католицькій церкві. Королівські міста становили менше 1/3 загальної кількості поселень. Завдяки функціональному призначенню міста визначали розміри, композицію, матеріал та пропорції забудови, господарське й адміністративне зонування середмістя та ринкової площі.

При плануванні ринкові площі розташовували так, щоб міщани та мандрівні люди могли легко орієнтуватися у середовищі міста. Така умова вимагала, щоб існував зв'язок між просторовим центром, головними комунікаційними осями та ключовими будівлями міста. У більшості історичних міст цього правила ретельно дотримувалися. Час утворення та форма міста впливали на варіантність відкритості ринкових площ. Ринкова площа як центр міста акумулювала в собі усі найважливіші і фундаментальні функції, які знаходили своє втілення в певних спорудах: замках та палацах, ратушах, костелах, монастирях, церквах та синагогах. Зв'язок між комунікаційною віссю та ринком поділявся на такі типи: з бічною локацією ринку, з діагональною локацією ринку, з центрально-комбінаційною локацією ринку.

У відкритих просторах ринкові площі безпосередньо зв'язані з важливими комунікаційними шляхами. За правилом бічної локації ринку розплановано площі у Сасові, Перемишлянах, Дрогобичі, Калуші, Великих Мостах, Мостиськах, Раві-Руській та інших. Бічну локацію площі у кожному з міст вирішували окремо, і ринок набував глибинного просторового значення. Так, у місті Сатанів, розташованому на відстані 70 км від Кам'янець-Подільського, у першій половині XVIII ст. головною була вулиця Городецька, що пов'язувала заможні квартали, площу Ринок, міську браму та замок [18]. Ринкова площа Сатанова утворена приринковими дільницями та середринковим кварталом, до складу якого входили *“будиночок з крамничкою, засклепений із льохом невеличким мурованим, що стоїть посеред Ринку при кінці крамниць міських від заходу сонця”* [19]. Дослідник Сатанова К. Липа вважає, що на ринку також мала розташовуватись ратуша, оскільки її побіжно згадує О. Пшездецький 1841 р. без подробиць щодо місця розташування та архітектурного вирішення [20].

Ландшафтно-просторові особливості та історія розвитку поселення представлена не тільки в загальній композиції, а й у найважливіших спорудах міста. Зокрема, у волинському місті Дубно ринкова площа з ратушею, замок та Луцька брама структурно поєднані з головною міською вулицею, яка сьогодні має назву Данила Галицького. Таке містобудівельно-композиційне вирішення відображене на карті Прохазки в кінці XVIII ст. [21] А в містечку Вишнівець Збарзького району Тернопільської області ринкова площа, брама та палац пов'язані з головною вулицею, формують ключову міську структуру. Досліджуючи Вишнівець, А. Кривенко та Л. Крощенко виявили три важливі дороги: *“перша, східна, тяглася від шляху (нині шосе Кременець-Збараж) до центру міста – “ринкової площі”*. Друга, зі сходу, з Буцина, провадила до центру, минаючи з півдня замкову гору. Третя підходила до міста з півночі” [22]. У Полонному ринкова площа з ратушею та замок були розташовані обабіч вуличної осі, що проходила від Довгої до Кривої брами. Місто розплановано на базі ренесансної концепції *civitas ideale* з регулярною вуличною мережею та кварталами, що орієнтовані по сторонах світу. В центрі розташовано ринкову площу з розмірами 105 × 95 м. [23]

В історії українських історичних міст були приклади, коли міські брами ставали просторовими віхами головної комунікаційної осі. Прикладом може слугувати сформоване

протягом XVI–XVII ст. місто Старий Костянтинів, де ринкова площа сполучалася з головною вулицею, що проходила з півночі на південь, від Старицької до Меджибізької брам [24].

На діагональну локацію ринку впливала низка ґрунтовних чинників: особливі характеристики рельєфу та природних водойм, давні історично сформовані торгові шляхи та внутрішньо міські регуляційні зміни вулиць. Такий тип площ був притаманний для Бурштина, Волочиська, Городка, Добромиля, Старої Солі, Немирова, Магерова, Угнева, Яблунева та інших міст. Тут впроваджували просторову програму акцентування протилежних наріжників ринку. Зокрема, у Старій Солі, що отримала магдебурзьке право у 1421 році, головна дорога міста пов'язує південно-східний та північно-західний кути площі [25]. Слід зазначити, що така локація площі не дозволяла в давнину швидко подолати її територію і затримувала купців з товаром, а також була пов'язана зі зміною розташування оборонних міських брам.

Центрально-комбінаційній локації ринку характерне розташування головних в'їздів на площу зі сторін ринку, трьох наріжників та інших комбінаційних рішень. Наприклад, у Сколе, що отримало статус міста у 1660 році, в'їзд на площу здійснювався зі середини південно-західної і північно-східної сторін [26]. Головна вісь ділила площу на приблизно рівновеликі частини, що вплинуло на її строгу композиційно-просторову симетричність. У Самборі, що отримав магдебурзьке право у 1390 році, було три головних в'їзди на ринок: зі середини західної сторони і двох північно- та південно-східних наріжників [27]. У Жовкві, що отримала магдебурзьке право у 1598 році, було три головних в'їзди на площу: зі середини північно-східної сторони, північно-східного наріжника і північно-західної сторони [28]. Комбінаційні рішення локації ринкових площ властиві також для Куликова, Лешнева, Кристинополя (сьогодні Червоноград), Підгаєць, Станіславова (сьогодні Івано-Франківськ), Турки, Чорткова, Янова. Історичне місто формується на базі впорядкованої мережі шляхів. Стратегія його розвитку не обмежується лише ринковою площею. За таких умов ринкові площі ставали закритими, оточеними забудовою, а рух до них пролягав через бічні вулиці. На такий тип ринків впливав статус та функціональна призначеність міста. Якщо виникав новий центр міста, то це спричиняло маргіналізацію старої ринкової площі, як у випадку Варяжа, Сокаля та Бучача. Наприклад, у Яворові головна вулиця міста проходить повз північно-західний приринковий квартал, а площа сполучається з нею за допомогою двох бічних вуличок [29]. У Стрию, Сможі, Топорові, Чернелиці ринок також закритий і пов'язаний з головними комунікаціями за допомогою бічних вуличок. Тенденція до просторової закритості старих центрів міст пов'язана з якісною зміною соціальних, економічних і демографічних чинників, а також зі розростанням поселення у XIX ст. та злиттям середмістя з передмістями. У другій половині XVIII ст. більшість палацово-паркових ансамблів розташовують за межами середмістя. Така практика змістила осі розвитку поселень. Наприклад, на Волині *“заснування резиденції сприяло утворенню локального поліфункціонального центру, залишаючи за історичним центром “привілей” суто торговельний. Такі процеси відбувалися у Новій Чарторії (Житомирська область), Рівному, Полонному, Гоці (Рівненська область), Славуті”* [30].

У подільському місті Тульчин в кінці XVIII ст. Станіслав Фелікс Потоцький сприяв проведенню складної містобудівної регуляції, яка відобразилася у спорудженні палацово-паркового комплексу, костелу з монастирем оо. Домінікан та широкої палацової вулиці. Головна комунікаційна вісь, що проходила зі сходу на захід, була в давнину вуличкою північного приринкового кварталу. Згідно з регуляцією їй відвели вторинне значення, що спричинило її просторову закритість. Натомість за вулицею Церковною, на захід, був розпланований Новий ринок [31]. У маленькому містечку Верхівка колишнього Брацлавського повіту ринкова площа з'єднувалася з головною вулицею за допомогою двох вуличок, розташованих у наріжниках північного приринкового кварталу. Загалом містечко більше нагадувало село, яке вирізнялося квадратною ринковою площею. На ній розташовувався гостинний двір, який складався з *“тринадцяти дерев'яних крамничок, у яких місцеві євреї тримають дрібний крам: шовкові стрічки, московське та натуральне полотно, різнокольорові хустки, тютюн, табакерки, дьоготь, смолу, рибу, сіль, люльки, цибухи, голки, шпильки та шнури, які отримують з близьких містечок”* [32]. У Комаргороді, Крижополі, Марківці та Ободівці, маленьких подільських містечках, ринкові площі мали подібний просторово закритий стан.

Плани історичних міст дають змогу твердити, що географічне розташування міських брам і головних комунікаційних вулиць впливало на композицію ринку, розташування та конфігурацію середринкового кварталу, ратуші і сторін площі. Міські брами та в'їзди на ринок були пов'язані вуличними просторами, які відігравали роль головних комунікаційних осей, а решта вуличок, що виходили з ринку, слугували локальному і допоміжному функціонуванню центру. Привертає увагу те, що найбільш розповсюдженою була бічна локація ринку. Діагональні локації ринку виникли в результаті збереження напрямків давніх шляхів та пізнішого розпланування кварталів міста. Впливи ренесансних концепцій та регуляційних робіт зумовили виникнення центрально-комбінаційної локації ринку. Після ліквідації міських брам виникають нові комунікаційні осі, які збільшують навантаження на ринок. Просторова єдність міських брам, комунікаційних осей та ринкової площі були основною топографічної моделі середмістя. Для візуального ознакування та з функціональних міркувань головні комунікаційні осі-вулиці від брами до брами покривалися якісною бруківкою або особливим мощенням, уздовж них влаштовували дощаті хідники та підсіння, по боках вкопували кам'яні та дерев'яні стовпчики й огорожі, ставили ліхтарі та лави, криниці та кіоски.

Важливою рисою ринкових площ є їхня різноманітність, пов'язана з окремими елементами міста та безпосередньо сполучена з функціями. Ринкові площі розподіляються на моно- та поліфункціональні види.

Репрезентаційні ринкові площі – символ важливих суспільних відносин. У їхньому просторі розташовуються важливі монументальні пам'ятки. Репрезентаційні функції ринкових площ підтверджуються за допомогою синергетично сформованої та виразної форми. Програмне впорядкування ринків відобразилося в архітектурній пишноті палаців та храмів і у скромнішому декоративно-пластичному вирішенні ратуші або приринкової забудови. Наприклад, на ринковій площі Львова архітектура ратуші та палаців, кафедрального костелу та багатих на вистрій кам'яниць об'єднана у поліфункціональний репрезентаційний ансамбль. Палацово-репрезентаційна функція відобразилася в ансамблі ринкових площ Жовкви, Кристинополя (сьогодні Червоноград), Радехова, Чернелиці, Олики, Полонного, Дубна на Волині. Зокрема, у Чернелиці замок розбудовували шляхетні родини Язловецьких та Чарторийських протягом 1630–1659 рр. Концепцію репрезентаційного ансамблю ринкової площі та замку задумували Язловецькі. В основу композиції закладено довгий ринок, який розпочинається з заходу комплексом монастиря оо. Домінікан та завершується на сході фронтом замку з яскравим акцентом по осі – багато оздобленою брамою з різьбленими в камені рельєфами та великим картушем з гербом Чарторийських “Погонь”. У Олиці замкова резиденція була садибою гетьмана Михайла Казімежа Радзивілла. Головним принципом для цієї резиденції були сувора осьова композиція та монументальність. Замок в Олиці виник пізніше від ринкової площі і це яскраво прочитується в містобудівельній композиції середмістя. Ринкова площа в Дубно композиційно зміщена від осі замкової брами. Це пов'язано з етапами еволюції містобудівельної структури та регуляцією міста у першій половині XVII ст., оскільки саме тоді відбувалася перебудова замку [33].

Спільними рисами для ринкових площ палацово-репрезентаційної функції було те, що одна зі сторін площі розкривала вигляд на замок, або палац. Як зауважує С. Кравцов, *“фізична присутність власника і його гарнізону у місті не обмежувала свободи міщан, які користувались, як і раніше, магдебурзьким правом. Тому подібність з “містом тирана” була не буквальною, а радше, теоретичною, книжковою. Наявність мережі королівських міст служила гарантією повсюдного дотримання прав міщан, позаяк перехід з міста в місто був вільним”* [34]. Характерними рисами ринкових площ із палацовою репрезентацією були різночасовість формування, стилістичні та композиційно-просторові характеристики.

Сакральна функція засвідчує принцип просторової єдності сакруму та профануму, що виник у результаті координованості різних функцій міста, здійснених знатним шляхетством, духовенством, будівничими та міщанами. У просторі ринкових площ храми вирізнялися особливою просторовою формою, пропорціями та пластичною декорацією фасадів. Спосіб розташування храмів свідчить про час розпланування ринкової площі. Одним із найдавніших є кутове розташування святинь, однак у багатьох ринкових площах цей композиційний принцип засвідчує тяглість давніх традицій

у містобудівній практиці. Ринки з розташованими на куті храмами демонструють особливу архітектурно-просторову тональність у Львові, Дрогобичі, Городку, Буську, Болехові, Бурштині, Дунаєві, Поморянах, Сокалі, Журавно, Магерові, Маріямполі. Репрезентація сакральних функцій у стороні ринкової площі присутня у Жовкві, Бережанах, Жидачеві, Краківці, Олеську, Комарному, Старому Самборі, Сасові, Чернелиці, Єзуполі, Залозцях. У Магерові композиційний і смисловий зв'язок двох протилежних наріжників ринкової площі закріплені храмами: на сході – церква Св. Юрія, на заході – костел Св. Трійці [35]. Подібна композиція у Рогатині, але тут на сході стоїть парафіяльний костел Св. Миколая, а на заході – церква Різдва Пресвятої Богородиці. Парафіяльний костел Св. Миколая будований у XV – середині XVII, церква Різдва Пресвятої Богородиці – у XV–XVIII ст. Побудова яскравих архітектурних святинь, які вплинули на неповторність ансамблю ринкової площі Рогатина стала можливою через економічний розвиток міста у XVII ст. Зокрема, у люстрації 1663 року згадується велика кількість цехів: кравецький, ткацький, шевський, різницький, кушнірський, бондарський, мужицький та цех, що об'єднував ковалів, слюсарів, мечників, римарів, котлярів, сідлярів та колодіїв [36]. Отже, ринкова площа Рогатина є прикладом репрезентації двох сакральних центрів з врівноваженими архітектурними масштабами та формами.

У Маріямполі, заснованому кінці XVII ст. великим коронним гетьманом Станіславом Яблоновським, у західному наріжнику розташовувався парафіяльний костел Св. Трійці, а у східному – монастир оо. Капуцинів з костелом Св. Антонія з Падуї. Парафіяльний костел та монастир оо. Капуцинів збудовано в середині XVIII ст. У 1938 році старий парафіяльний костел згорів і залишився у стані руїни. Новий костел починають будувати вже на терені старого замку. Важливим прикладом розвитку сакральної функції є також те, що у східній стороні ринку у Маріямполі у 1930-му році будують церкву Воздвиження Чесного Хреста. Отже, у 1930-х роках ринкова площа Маріямполья формувалася трьома святинями, що свідчить про символічного привласнення центру містечка вірянами різних конфесій.

У волинському Кременці східна сторона ринку сформована бароковим комплексом Єзуїтського колегіуму (1731–1743), а у західній стороні розташований собор Св. Миколая (в першій пол. XVII ст. колишній костел монастиря оо Францисканів). Первинно в східній стороні ринкової площі Кременця розташовував дерев'яний парафіяльний костел Успіння Діви Марії, який у першій половині XVII ст. замінили мурованим корпусом та храмом. У середині XIX ст. католицький храм передали православної громаді і пересвятили. В ансамблі ринкової площі Кременця зі середини XVIII до середини XIX ст. східна та західні сторони ринку формувалися монастирськими архітектурними комплексами. Це був взірець важливого для міста об'єднання світського та сакрального просторів.

У Товстому на Поділлі (Тернопільська область) ринкова площа мала трикутну форму. У середині північної сторони розташовувалася дерев'яна церква, а у південному наріжнику мурований костелик. Поміж ними, на осі, була збудована мурована двоповерхова ратуша зі склепінням [37]. Християнські святині, розташовані навпроти дерев'яної забудови сторін ринку, відігравали роль головної композиційно-репрезентативної осі містечка. Посеред скромного вистрою приринкової забудови у повсякденному стані міського побуту символічним було нагадування про ідеї християнства. До побудови храмів власники міста та духовенство залучали фахових будівничих та архітекторів, скульпторів та мулярів.

На образ ринкових площ впливали також архітектурні споруди синагог. За сторонами ринкової площі, в окремих кварталах, здіймалися оздоблені аттиком або бароковими заломленими дахами юдейські будинки зібрань. У сторонах ринків синагоги починають з'являтися у середині XIX ст., як, наприклад, у волинських містах Рокитно, Березне та Горохів, або в офіцинах приринкової забудови (Львів, Дрогобич). Освячена релігією геометрія ринків змінювала монотонність забудови та буденність міщан, котрі очікували допомоги Бога.

Історичним містам були характерні й комунікаційні ринкові площі з відкритим простором. Переважно такий тип ринків утворювався в містечках, які розташовувалися на перехрестях важливих доріг, що розходилося в три різні, а то й більше, напрямки. Наприклад, з ринкової площі Калуша прямували важливі дороги до міст Станіслав (Івано-Франківськ), Долина та Журавно. З ринкової площі Рави-Руської ішли дороги до Жовкви, Любичі та Немирова. З Рогатинського ринку

розходилися тракти до Львова, Станіслава (Івано-Франківськ) та Бережан. З Бережанського ринку до Рогатина, Підгаєць та Козової. Були також і такі ринкові площі, з яких провадили окремі важливі вулиці в напрямку до замків (Підгайці, Броди, Стрий, Комарно, Станіслав (Івано-Франківськ), Тартаків). Переважна більшість ринків були лінійними, оскільки розгалуження трактів відбувалося за територією середмістя на позабрамних рогах.

В основі абрису ринкових площ історичних міст переважно був регулярний прямокутник. У Львівській області прямокутні площі мали Білий Камінь, Гологори, Глиняни, Комарно, Миколаїв, Наварія, Нижанковичі, Підкамін, Розділ, Щирець, Соколівка, Судова Вишня, Свірж. У Івано-Франківській області прямокутні площі виявлено у Болехові, Калуші, Печеніжині, Снятині, Яблоніві, Заболотіві, Маріямполі. У Тернопільській області прямокутні площі мали Гримайлів, Козова, Терехівля, Устя Зелене, Залізь, Збараж, Тернопіль. У Волинській області прямокутні площі виявлено у місті Устилуг та Киселин. У Рівенській області прямокутні площі були в містах Дубно, Березне, Людвіполь та Радивилів. У Хмельницькій області прямокутні ринки мало місто Лабунь. У Вінницькій області прямокутні ринки були в Чернівцях, Джурині, Мурафі, Ольгополі, Шаргороді. У Чернівецькій області – в Садагорі та Вижниці.

Квадратні ринкові площі (максимально наближені до квадрата) виявлено у таких містах Львівської області: Добромил, Добротвір, Дрогобич, Кам'янка-Бузька, Христинопіль, Радехів, Рава-Руська, Сасів, Стрий, Стара Сіль, Угнів, Журавно; у Івано-Франківській області: Богородчани, Бурштин, Івано-Франківськ (Станіславів), Гвіздець, Косів, Отинія; у Тернопільській області: Будзанів, Копичинці, Нараїв, Пробіжна; у Рівенській області: Дубровиці та Клевань; у Хмельницькій області: Хмельницький (Плоскурів) та Сатанів; у Вінницькій області: Брацлав, Гайсин, Ладизин, Тульчин.

Трапецевидні ринкові площі були в Перемишлянах, Поморянах (Львівська область); Букачівцях, Делятині, Долині, Обертині, Солотвині, Тисмениці (Івано-Франківська область); Бережанах, Бучачі, Гримайлові, Микулинцях, Озерянах, Підгайцях, Ягельниці, Заліщиках (Тернопільська область); Володимирі Волинському, Камінь-Коширському (Волинська область); Острозі, Рівному (Рівненська область); Старокостянтиніві та Заславі (Хмельницька область); Тростянці та Верхівці (Вінницька область); Новоград-Волинському, Любарі, Овручі, Житомирі (Житомирська область)

Трикутна ринкова площа була у Товстому, Устечку, Кудринцях на Поділлі (Тернопільська область), Олиці, Вишнівці, Муравиці, в Іванополі (Житомирщина).

Нерегулярна або частково впорядкована ринкова площа була у Варяжі, Гусакові, Маркополі, Стоянові (Львівська область); Єзуполі та Журові (Івано-Франківська область); Монастериськах, стара ринкова площа в Бучачі, Струсові, Улашківцях, Яневі Тереховельському, Язлівцях (Тернопільська область); Турійську (Волинська область); Бердичеві та Чуднові (Житомирська область); Лабуні (Хмельницька область); Чечельнику, Комаргороді, Марківці, Шпикові, Томашполі, Ямполі (Вінницька область); Тячеві, Ужгороді та Виноградіві (Закарпатська область)

Ринкова площа у формі розгалуження вулиць була у містах Сидорів (Тернопільська область); Берегове, Хуст, Мукачєво та Рахів (Закарпатська область)

Восьмигранна ринкова площа виявлена у місті Корець. Головним генератором ідеї такої площі був князь Йозеф Клеменс Чарторийський. З кутів восьмигранної ринкової площі *“радіально виходили вулиці до найбільш значущих архітектурно-містобудівельних комплексів і важливих напрямків – до монастиря францисканців, до млинів і дороги на Межиріччя, до власницького управління, до василіанського монастиря, до дороги на Аннопіль”* [38]. Дослідники вважають, що на формування ринку у Корці вплинули плани ідеальних міст Відродження [39] та французька урбаністична школа [40]. Ринкова площа була мощена бруком, сторони формувалися двоповерховою мурованою забудовою, а на радіальних вуличках в оточенні садів стояли невеликі садиби чиновників, службовців економіки та замку, будиночки запрошених князем з-за кордону ремісників, що працювали на мануфактурах Корця [41]. Урбаністична композиція ринкової площі формувалася так – з середини кожної із восьми сторін виходили промені-вулиці, кожен із сегментів складався з трьох будинків, один з яких мав подвір'я клиноподібної форми, довкола забудови ринку проходила широка вулиця, яка повторювала абрис площі.

## Висновки

Ринкові площі історичних міст України відігравали важливу роль координуванні різних способів функціонування міста і його околиць. У сферу аналізу потрапили історичні міста з різних частин України, періодів виникнення, величини та особливостей урбаністичного планування. Під час дослідження вдалося з'ясувати, що ринкові площі в історичному місті були важливим вузлом загальноміської і територіальної комунікації, а також сформували особливий простір, у якому об'єднувалися різноманітні функції, змінювалися протягом часу їхні форми, розмір і величина, пропорції та образ забудови.

1. Кравцов С. Містобудівельні принципи XVII – XVIII ст. в плануванні м. Івано-Франківська / С. Кравцов // Обласна науково-практична конференція присвячена 325-річчю заснування міста Івано-Франківська: Тези доповідей. – Івано-Франківськ. 1987. – С. 145–146.; Кравцов С. Из градостроительной истории Ивано-Франковска / С. Кравцов // Архитектурное наследство. – Вып. 39. – М.: – С. 130–134; Krawcow S. Stanislawow w XVII–XVIII wiekach: uklad przestrzenny i jego symbolika., / S. Krawcow // “Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”. – 1995. – S. 3–20. 2. Ричков П. Градостроительная эволюция Станислава в XVII–XIX веках // Архитектурное наследство / П. Ричков. – Вып. 41. – М., 1996. – С. 81–89. 3. Бевз М. Жовква – ренесансне „ідеальне“ місто. Українська реалізація концептуальної ідеї з трактату П'єтро Катанео / М. Бевз // Історична, мистецька, архітектурна спадщина Жовкви. Проблеми охорони, реставрації, використання. – Жовква-Львів, 1998. – С. 36–43; Бевз М. Магдебурзьке право та урбаністичний уклад приватного міста-резиденції (на прикладі м. Жовкви) / М. Бевз // Українська академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці. – Вып. 7. – Київ, 2000. – С. 68–75. 4. Ричков П. Плани Луцька в фондах Російського державного історичного архіву // Збірник наукових праць “Старий Луцьк”. – Вып. 5. – Луцьк, 2009. – С. 171–186. 5. Ричков П. Архітектурно-просторова еволюція Володимира-Волинського від заснування до кінця XIX ст. / П. Ричков // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Володимир-Волинський в історії України і Волині: науковий збірник. – Вып. 32. – Луцьк, 2009. – С. 7–22.; Ричков П. Просторова еволюція Володимира-Волинського від витоків до кінця XIX ст. / П. Ричков // Архітектурна спадщина Волині. Вып.3. – Рівне: ПП ДМ., 2012. – С. 105–121. 6. Ричков П. Архітектурно-просторовий розвиток Острога за картографічними джерелами // Архітектурна спадщина Волині. – Вып.2. – Рівне: ПП ДМ., 2010. – С. 5–28. 7. Ричков П. Давня картографія Рівного XVIII – XIX ст. // Архітектурна спадщина Волині. - Рівне: ПП ДМ., 2008. – С. 57–79. 8. Ричков П. розпланування міста Дубно за картографічними джерелами // Архітектурна спадщина Волині. Вып. 3. – Рівне: ПП ДМ., 2012. – С. 122–142. 9. Кравцов С. Принципы регулярного градостроительства Галичины XIV – XVII веков. ): дисерт. ...канд.арх. – Москва, 1993. – 91 с. 10. Петришин Г. Карта Ф. фон Міга (1779–1782 рр.) як джерело до містознавства Галичини. – Л. : Видавництво Національного ун-ту “Львівська політехніка”, 2006. – 292 с.; Петришин Г. Історичні архітектурно-містобудівні комплекси: наукові методи дослідження. – Л. : Видавництво Національного ун-ту “Львівська політехніка”, 2006. – 212 с. 11. Топилко С. Архітектурно-планувальна структура містечок Галичини, закладених у другій половині XVI – XVII століттях. Дисерт....канд.арх. – Львів, 2003. – 163 с. 12. Іваночко У. Розвиток архітектурно-планувальної структури міст Галичини в умовах урбанізаційного процесу 1772–1918 рр. Дисерт....канд.арх. – Львів, 2004. – 394 с. 13. Ричков П. Градостроительное искусство Западной Украины XV–XIX вв. Дисс... д-ра архитектуры: Т.1–3. – Москва: НИИТИАГ. – 1993. – 819 с. 14. Ричков П. Ринкові площі міст Волині XV–XIXст. Архітектурно-планувальні вирішення // Тези наук. конф. по атласу історії культури Волинської обл. – Луцьк: ЛДП, 1991. – С. 32–35. 15. Топилко С. До питання розпланування ренесансних містечок Галичини // вісник Держ. ун-ту “Львівська політехніка”, Архітектура № 379. – Львів: видавництво ДУ “Львівська політехніка”, 1999. – С. 193–195. 16. Каплінська М. В. Проблеми регенерації ринкової площі м. Городка // Вісн. Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – 2012. – № 728. – С. 155–163. 17. Ясінський М. Архітектурно-просторовий розвиток Рогатина // Вісник Укрзахідпроектреставрація №18. – Львів-2008. – С. 268–279. 18. Липа К. Актові книги Сатанівського магістрату: відомості щодо архітектури міста//Архітектурна спадщина України. Вып.3, част.2: Питання історіографії та джерелознавства української архітектури/ за ред. В. Тимофієнка. – К.: Українознавство, 1996. – С. 110. 19. Там само, – С. 110. Першоджерело:

ЦДІАК. – Ф.50. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 347. 20. Там само, – С. 110. За *Przezdecki A. Podole, Wolyn, Ukraina. Obrazy miejsc i czasow. T.1. – Wilno, 1841. – S. 162.* 21. Ричков П. Першоджерела до історії архітектури та містобудування України в збірках Відня. // *Архітектурна спадщина України. Вип.3, част. 2: Питання історіографії та джерелознавства української архітектури/ за ред. В. Тимофієнка. – К.: Українознавство, 1996. – С. 34.* 22. Кривенко А., Кроцєнко Л. Комплексні дослідження історико-культурної спадщини Вішнівця. // *Архітектурна спадщина України. Вип.3, част. 2: Питання історіографії та джерелознавства української архітектури/ за ред. В. Тимофієнка. – К.: Українознавство, 1996. – С. 205.* 23. *Szlezzynger P.S. Swiatynie Polonnego //Sztuka kresow wschodnich. Tom 2. – Krakow, 1996. – S. 148.* 24. Кроцєнко Л. Старий Костянтинів – нове волинське місто XVI століття. // *Архітектурна спадщина України. Вип.5. Традиції та новаторство у містобудуванні України / за ред.. В. Тимофієнка. – К.: НДІЕШІАМ, 2002. – С.136.* 25. Кадастрова карта м. Стара Сіль, 1856 р. ЦДІАУЛ, ф.186; оп.10, спр.1338. 26. Кадастрова карта м. Сколе. ЦДІАУЛ, ф.186; оп.12, спр.548. 27. Кадастрова карта м. Самбір, 1856 р. ЦДІАУЛ, ф.186; оп.10, спр.1235. 28. Кадастрова карта м. Жовква, 1856 р. ЦДІАУЛ, ф.186; оп.5, спр.235. 29. Кадастрова карта м. Яворів, 1852 р. ЦДІАУЛ, ф.186; оп.9, спр.511. 30. Михайлишин О. Містобудівні особливості локалізації палацово-паркових ансамблів Волині у другій половині XVIII – першій половині XIX століття // *Архітектурна спадщина України. Вип.5. Традиції та новаторство у містобудуванні України / за ред.. В. Тимофієнка. – К.: НДІТІАМ, 2002. – С.267.* 31. 100 Еврейских местечек Украины. Исторический путеводитель. Выпуск 2. Подолия. СПб.: Издатель А.Гершут, 2000. – С. 309–310. 32. Там само. – С. 507. 33. Ричков П.А. Розпланування міста Дубно за картографічними джерелами // *Архітектурна спадщина Волині. Зб. наук. праць. Випуск 3. – Рівне: ПП ДМ, 2012. – С. 126.* 34. Кравцов С. Принципи регулярного містобудування Галичини XIV–XVII ст. // *Вісник інституту “Укрзахідпроектреставрація”, Число 17. Львів: інститут “Укрзахідпроектреставрація”, 2007. – С. 126–127.* 35. Кадастрова карта м. Магерів, 1854 р. ЦДІАУЛ, ф.186; оп.5, спр.385. 36. *Ostrowski Jan K. Rohatyn. Wiadomosci na temat miasta I jego zabytkow // Koscioly I klasztory rzymskokatolickie dawnego wojewodstwa ruskiego. Tom10. Miedzynarodowe centrum kultury. Krakow, 2002. – S. 281.* 37. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Tom XII. Warszawa, 1880–1914. – S. 434.* 38. Історико-містобудівні дослідження: Суми, Миргород, Корець / За ред. Вечерського В.В. – К., 2013. – С. 262. 39. Там само. – С. 262. 40. Барер С. Д. Історическая справка // *Опорный план г. Корца Ровенской области. В 3 т., 9 кн. – Львів, 1990 // Науковий архів інституту “Укрзахідпроектреставрація”. – С. 14.* 41. Історико-містобудівні дослідження: Суми, Миргород, Корець / За ред.. Вечерського В. В. – К., 2013. – С. 262. *Першоджерело: Wlast J. Opowiadania historyczne z dziejow okolicy Sluczy i jej dopluwow. Krakow, 1897. – S. 112*

**O. Rybchynskyy**

Lviv Polytechnic National University,

Chair of Restoration and Reconstruction of Architectural Complexes

## **MARKET SQUARE IN THE COMPOSITION OF THE HISTORICAL TOWN PLANNING STRUCTURE**

© *Rybchynskyy O., 2015*

The article describes the features of the market-place relationships with street network, city gates, sacral and important monuments of the palace, which was reflected in the typology of geometric forms and architectural image of historic town center. Market Square as city center has accumulated a all major and fundamental features that found its expression in specific buildings, castles and palaces, town halls, Roman Catholic churches, monasteries, churches and synagogues. The connection between axis and communications market was divided into the following types: side location of the market, with a diagonal ranging market, with central-combinative locations of the market.



Plans historic towns make it possible to assert that the geographical location of the city gates and main communication streets impact on composition of the market, the location and configuration mid-market quarter, town halls and sides place. City gates and entrances to the market were connected street spaces, which played the role of the main axes of communication, and the other streets coming out of market, and served as a local auxiliary functioning of center. The most common side location was the market square. Diagonal location market square resulting from saving directions of old tract and later planning of quarters of the city. The influences of Renaissance concepts and regulation work led to the emergence central-combinational location of market. After the liquidation of the city gates emerging new communication axis, which increase traffic on the market square. The space unity of the city gates, communication axes and market square were the main topographical model of downtown.

An important characteristic market squares is their diversity connected with certain elements of the city and directly connected with the functions. Market square are divided into mono- and polyfunctional species. Representational market square – a symbol of important public relations. Their space located important monumental sights. The common features for market squares palace-representative function was, that one of the side of square to revealed view to the castle or palace.

The sacral function demonstrates the principle of spatial unity sakrum and profanum, that appeared as a result of coordination of various functions town made noble aristocracy, clergy, builders and burgers. Christian sanctuary, located opposite the wooden sides of the market area, played the role of the main compositional-representative axis of town. Construction of temples town owners and clergy invited professional builders and architects, sculptors and stonemasons. Also, market squares image influenced architecture of synagogues. According to the parties of market square, in some quarters, rose decorated attic or baroque curved roofs Jews houses of assembly. In the side of the market synagogue start to arise in the mid-nineteenth century. Historic City were characterized and communications market square with open space. Mostly this type of market formed in towns that are located at the crossroads of important roads branched in three different directions and one more. The vast majority of markets were linear, branching paths as conducted outside the downtown on outside the city gate branching.

Market square historic towns of Ukraine played an important role in the coordination of various modes of functioning of the town and its environs. The scope of the analysis were historical town from different parts of Ukraine, periods foundation, the size and characteristics of urban planning. During the study, we found out that the market square in the historic city was an important hub a citywide and territorial communication, and formed a special space, which combined various functions, changed over time their form, size and volume, proportions and image of building.

**Key words: market square, compositional and planning structure historic town, functional purpose of square.**